

A „ZSIDÓ” ÁBRÁZOLÁSA A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK MAGYAR ÉLCLAPJAIBAN

A 19. század második felének magyar élclapjaival kapcsolatos kutatások közkezdvelt témája a zsidó alakjának ábrázolása jelen orgánumok hasábjain.¹ A téma népszerűségét részben a rendelkezésre álló vizuális forrásanyag indokolhatja: más kisebbségekhez képest a zsidósággal kapcsolatos ábrázolások sokkal nagyobb számban és differenciáltabb módon fordulnak elő. A 19. század második fele a magyar zsidóság emancipációjának, asszimilációjának kora, ami egy időbe esett a magyar polgárosodás, a magyar modernizáció időszakával. Az illusztrációk nagy számát a zsidóságnak a korabeli gazdasági, kulturális folyamatokban betöltött szerepével szokták indokolni.² A forrásanyag feldolgozásával kapcsolatban alapvetően két megközelítési mód különíthető el. Az egyik nézőpont képviselői a magyar élclapok komplex zsidóképét az élclapokban szereplő más kisebbségek ábrázolásaival összevetve vizsgálják,³ míg mások a modernizmus sugallta egyetemes zsidóképet a korábbi évszázadok antijudaista hagyományával összekapcsolva, a Holokauszt utólagos ismeretében értelmezik.⁴ A két módszer természetesen nem kizárólagos, találhatunk példát a kettő együttes alkalmazására is.⁵

A tanulmányban olyan illusztrációk kerülnek bemutatásra, amelyek a zsidóság emancipációjával kapcsolatos reflexiókként értelmezhetők. A merítés természetesen nem teljes, ilyen értelemben szubjektív, de remélhetőleg így is sikerül láthatóvá tenni a zsidósággal kapcsolatos, esetenként sztereotipikus gondolkodásmódot. A tanulmány első felében röviden kitérek a karikatúra, illetve a zsidósággal kapcsolatos ábrázolások problematikájára, majd ezt követően bemutatom azokat a tulajdonságokat, attribútumokat, ami alapján a zsidó alakja felismerhetővé, beazonosíthatóvá válik az élclapok illusztrációin. Ezt követi az egyes ábrázolások elemzése.

A karikatúra a művészetnek az az ága, amelyben az ábrázolt tulajdonságait túlzó módon mutatják be szórakoztatás vagy kritika céljából.⁶ „A karikatúrák – tágabban az összes „tiszteletlen” sajtómegnyilvánulás és a viccek – fontos információkat rejtenek magukban azon kívül, hogy szórakoztató formában nyilvánítanak véleményt a közügyekről és annak szereplőiről.”⁷ Nemcsak a zsidóságot ábrázoló karikatúrákkal, hanem általánosságban minden karikatúrával kapcsolatban felmerülhet a kérdés, hogy a túlzás eszköze meddig áll a felismerhetőség szolgálatában és a humor forrásaként, és mikortól tekinthető negatívnak, ellenséges szándékúnak. Linda Nochlin szerint a zsidóság ábrázolásával kapcsolatban sok múlik az illusztrátor és a néző álláspontján is.⁸ A magyar élclapok esetében ismert, hogy az illusztrátorok nem saját elképzeléseik alapján készítették a karikatúrákat, hanem a szerkesztők, újságírók, olvasók útmutatását követték.⁹ Jelen tanulmány keretei nem biztosítanak lehetőséget a problémafelvetés alaposabb feltárására, azt azonban látni fogjuk, hogy létezik különbség az élclapok zsidóillusztrációi között.

A zsidó alakja az élclapokban általában a teste, a beszéde, bizonyos esetekben a mentalitása alapján ismerhető fel. Ez a kép néhol kiegészül zsidóknak tulajdonított nevekkal és szakmákkal is. A 19. századi test-konstrukció a zsidó örökletes másságát hivatott kifejezni. Ez a fajta ábrázolásmód nem előzmény nélküli, a keresztény és zsidó test szembeállítását középkori hagyományokra vezethető vissza. A 19. századra ez a két testtípus szekularizálódik, a keresztény test nemzeti (angol, német, magyar) testté válik a modern testpolitikában, s a zsidó test tudományos értekezések kedvelt témája lesz.¹⁰

A zsidó test egyik alapvető jellegzetessége a láb deformitása – lúdtalpas, csámpás, görbe vagy iksz.¹¹ A láb mássága részben középkori gyökerű, amelynek alapjául a (hasított patájú) ördöggel való azonosítás szolgált.¹² Másrészt közvetíti azt a kortársak által többször megfogalmazott álláspontot, mely szerint a láb deformitása miatt a zsidó alkalmatlan a társadalmilag fontosabb szerepekre, így a katonai szolgálatra is, s ennek következtében soha nem válhat a társadalom egyenrangú tagjává.¹³ A zsidó másik, jellegzetes vonása, másságának jele, a horgas orr.¹⁴ További jellemzők a vastag húsos ajak, a göndör haj, elálló fül, hosszú kar, hatalmas kéz.

A zsidó ábrázolása alatt elsősorban férfiakat értünk, bár találhatunk példát zsidó nő, illetve zsidó gyermek ábrázolásra is. A zsidó nő általában a zsidó férfi arcának vonásait követi, teste gyakran olyan nagydarab, hogy szinte eltölpül mellette a férfi alakja, de ismertek arányos testű nőábrázolások is. Legtöbb esetben a zsidó férfi kiegészítőjeként vagy a zsidó család tagjaként jelenik meg.¹⁵ A zsidó gyerek általában fiú, vonásai a férfi vonásait követik.

A zsidó másik ismérve felismerhető beszéde. A zsidó beszéde elsősorban az illusztrációhoz kapcsolódó szövegből derül ki, de a képeken is megjelennek olyan részletek, amelyek a gesztikuláció jelzésére szolgálnak. Bár a szöveg szűkebb értelemben nem része a képi egységnek, a képek megítélésének szempontjából fontos szerepet tölt be. Egyrészt ezzel válik érthetővé és teljessé az ábrázolás mögött húzódó szándék, másrészt a szöveg abban is segíthet, hogy feltárhassuk, felismerhessük az illusztrációban rejlő, esetleges zsidóellenes attitűdöt.¹⁶

„A bevándorolt zsidóság első nemzedékei németül és héberül, vagy inkább a héberrel kevert zsidósnémet dialektust, a jiddist beszélték, ezt vegyítették utóbb a magyarral. A magyar szavak ejtését különösen a zárt magánhangzók kedvelése, a labiális és dentális mássalhangzóknak az arameus-héber torokhangokká, gutturálisokká (a sok k, kh, ch) változtatása, a szórend felforgatása, a kérdező kifejtés, a vissza-, illetve rákérdezés, a kérdező-éneklő beszédmodor, a sok német és héber szó elegyítése jellemezte.”¹⁷ Ez a beszédstílus alapvető velejárója a zsidókat ábrázoló illusztrációknak. Mindamellet, hogy mint a legtöbb sztereotípiának, így a zsidó beszédmódnak, a „jiddlizésnek” is van alapja, ez a fajta ábrázolásmód további jelentéssel is bírhat az olvasó számára. A magyar élclapokban nemcsak a zsidók, hanem minden nem magyar nemzetiség visszatérő jellemzője, hogy töri a magyar nyelvet; ez valamennyi esetben a humor forrásaként is szolgált. A nemzeti identitás meghatározásában kiemelkedő szereppel bíró nyelv, ebben az esetben a magyar nyelv helytelen használata miatt az élcek magyar szereplői általában lekezelően bánnak a kisebbségekkel.¹⁸ Másrészt a nyelv hibás használata a zsidóság valódi asszimilációra való alkalmatlanságát is jelzi.¹⁹ A jiddlizést sok esetben a már említett gesztikuláció teszi még hangsúlyosabbá.

„Az élclapok kifejező vizualitásuk okán kiváló tükrét jelentik a társadalomban jelenlévő előítéleteknek, képeknek és képzeteknek.”²⁰ Az 1867-es kiegyezés időszaka egybeesett a magyar élclapok megszorodásával: ezeket a lapokat az urbanizálódó, modernizálódó

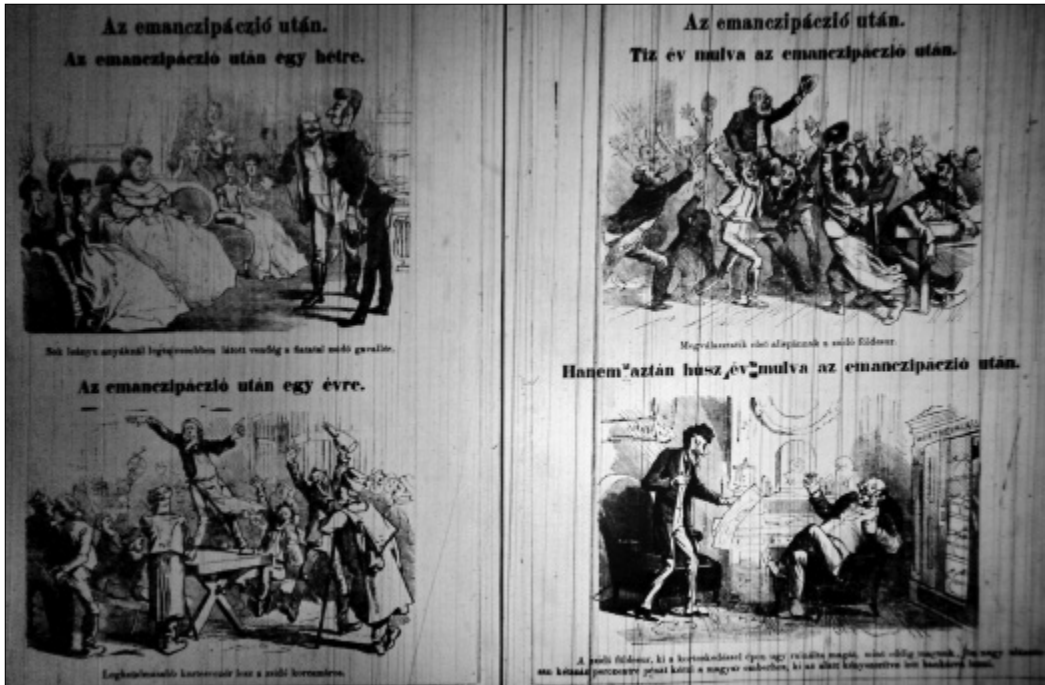
1. kép. *Borsszem Jankó*
1868. november 22.
1. évfolyam 47. szám, 622

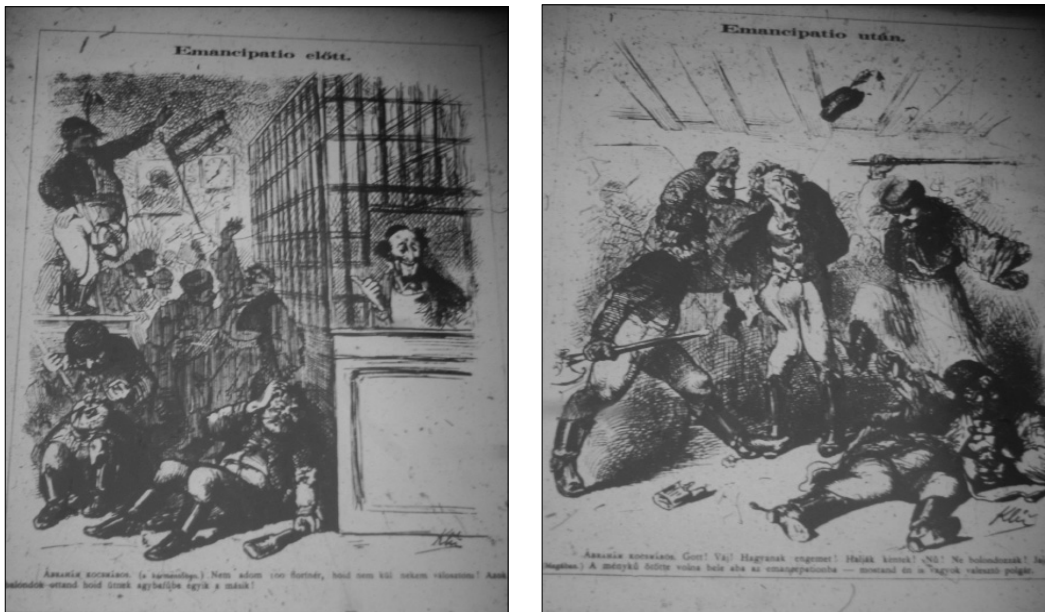
Magyarország termékeinek tekinthetjük, s mint ilyenek, gazdag információval szolgálnak nemzettudat kialakításának folyamatáról is. Az egyes élclapokat eltérő politikai beállítottság jellemezte, ami természetesen hatással volt a zsidósággal kapcsolatos álláspontjukra is.²¹ A tárgyalásra kerülő illusztrációkat az *Üstökös*ből, a *Borsszem Jankó*ból és a *Bolond Istók*ból válogattam össze – ezeket a kor legnépszerűbb magyar élclapjaiként tartják számon. Az 1858-ban Jókai Mór által alapított *Üstökös* alapvetően támogatta a zsidóság emancipációját és a zsidó vallás recepcióját,²² de ahogy látni fogjuk a zsidósággal kapcsolatos állásfoglalása ebben az értelemben esetenként nem következetes. A *Borsszem Jankó*t kormánypropaganda célzattal Andrassy Gyula miniszterelnök hozta létre, a lap szerkesztésével a zsidó származású Ágai Adolfot bízta meg.²³ A *Bolond Miska* utódjaként 1878-ban indította útjára Bartók Lajos a *Bolond Istókot*, a harcosan ellenzéki, gyakran zsidóellenes álláspontot képviselő élclapot.²⁴

A *Borsszem Jankó* egy 1868-as illusztrációján A Magyar Izraelito [sic!] Bandérium felirat olvasható.²⁵ (1. kép) A huszáregyenruhában lovagló zsidó alakokat két magyar huszár figyeli. Beszélgetésükből kiderül, hogy elfogadják és támogatják az új helyet. A képi eszközök tekintetében fontos látnunk, hogy, bár a zsidó alakok bizonyos vonások alapján felismerhetők, a kép és a szöveg együttese pozitív és elfogadó jövőképet sugall.

Az élclapokban az egyillusztrációs viccábrázolások mellett gyakori eljárás, a képek

2. kép. Ústökös 1867. július 27. 30. szám 18. kötet, 236–37

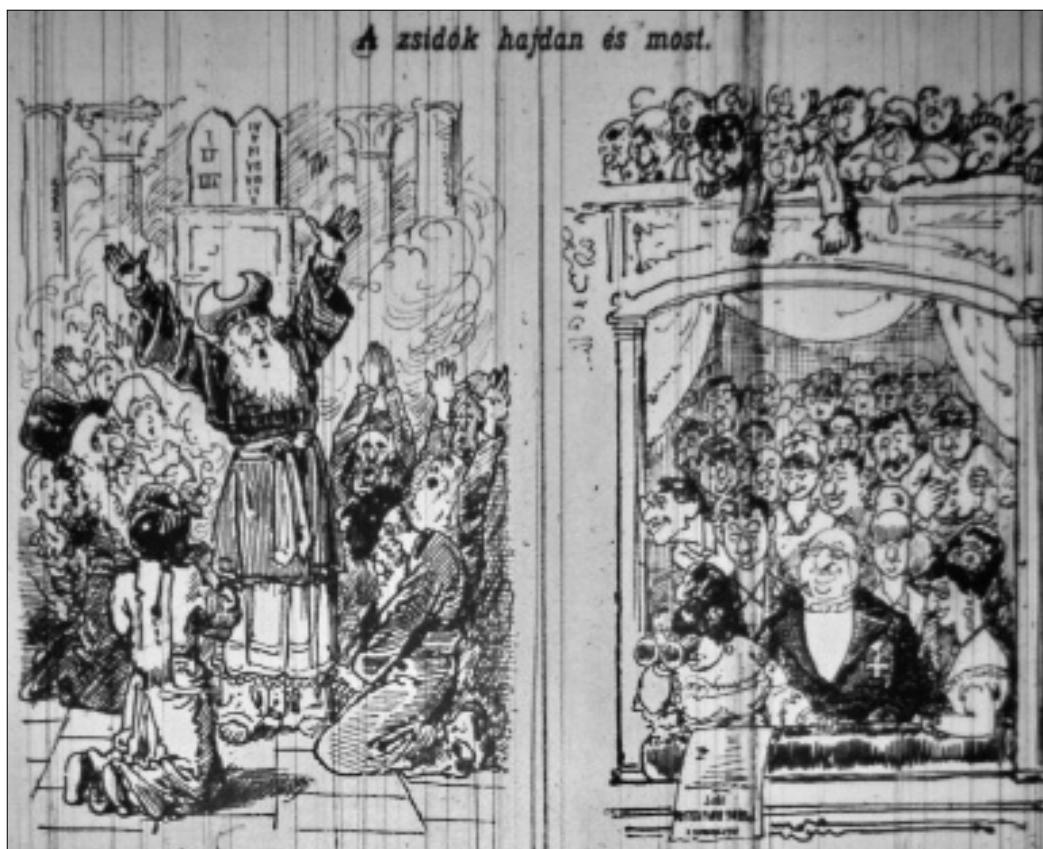
3. kép. Borsszem Jankó 1869. január 3.2. évfolyam 53. szám) 6–7

párbaállítása valamilyen szempont alapján. A párhuzam sok esetben egy fajta időbeliség, múlt-jelen, jelen-(elképzelt) jövő kapcsolatra épül, sokszor az emancipáció előtti és az azt követő állapotot jeleníti meg. Ennek a típusnak egy példáját alkalmazza az *Ústökös*.²⁶ (2. kép) A négy illusztráció a zsidóság emancipációja révén bekövetkező lehetséges változásokat vizionálja a közeli és a távoli jövőben, amelynek aktív, befogadó résztvevőjeként ábrázolja a magyar felet is. A zsidó alakja nem torzabb, nem karikatúraszerűbb módon kerül ábrázolásra, mint a magyaré, bár bizonyos vonások könnyen felismerhetők. A képek felirata közül egyedül az utolsó teszi kérdésessé az összességében optimista hangnemet: egyrészt a hanem szó használata valamilyen fordulatot feltételez, másrészt a bankárrá lett magyar emberrel kapcsolatban használt kényszerítve kifejezés azt feltételezi, hogy nem teljes mértékben szabad döntés következménye a szerepcsere.

Ennek a képtípusnak népszerűbb változata, amely az eseményeket két illusztrációra redukálja. A *Borsszem Jankó* 1869. évi rajza a zsidó kocsmáros szemszögéből látatja az emancipáció okozta változást.²⁷ (3. kép) A zsidó nézőpont, és általában bármely kisebbség nézőpontjának érvényesítése viszonylag ritkán fordul elő az élelapokban. Hasonlóan az előző *Borsszem Jankó*ból származó illusztrációhoz, a kocsmáros alakja itt is magán visel bizonyos zsidó vonásokat, de alapvetően nem karikatúraszerű, s vizuálisan nem érzékelhető kontraszt közte és a magyar szereplők között. A vicc üzenete kettős – egyrészt úgy tűnhet, hogy a kocsmáros az emancipáció révén rosszabb helyzetbe került, hiszen ennek következtében választópolgárrá vált és felelőssé tehető a választások kimeneteléért. Másrészt azonban pont a verekedés által válik egyenrangú polgárrá, hiszen az – a képek üzenete alapján – csak a választópolgárok „kiváltsága”. Fontos látnunk, hogy nem kizárólag ő a verekedés áldozata,

4. kép *Borsszem Jankó* 1869. augusztus 8.2. évfolyam 84. szám, 316–17

5. kép. Bolond Istók 1879. május 11.2. évfolyam 19. szám, 7

mellette a földön egy másik alak is fekszik magyaros viseletben, ami mindenképp azt sugallja, hogy a verésnek nincs köze zsidó származásához.

Sokkal problematikusabbnak érzem a *Borsszem Jankó* szintén 1869-ből származó, „hajdan-most” párosításra épülő illusztrációját.²⁸ (4. kép) Az első képen vallásos öltözetben imádkozó alakok láthatók Salamon falai (azaz a Siratófal) előtt, a másodikon városi környezetben és viseletben zsidó alakok sétálnak Salamon falai (azaz egy bizonyos Salamon palotája) előtt. Ha csak és kizárólag a szöveg jelentését vizsgáljuk, lehetséges pozitív olvasata is az illusztrációnak: hajdan, a Siratófalnál kesergő zsidók a jelenben már mosolyognak, vagyis jól érzik magukat. Ám a szöveg sugall egy másik értelmezési lehetőséget is: zsidóság számára legszentebb helyszínt egyrészt profanizálja, másrészt bizonyos, zsidósággal kapcsolatos sztereotípiákkal kapcsolja össze: Salamon, mint gyakori zsidó név, illetve a gazdag zsidó toposza. A szöveghez kapcsolódó vizuális megjelenítés az utóbbi olvasatot erősíti. Míg a hajdani zsidókat elsősorban viseletük és a jelenet helyszíne alapján azonosíthatjuk be, addig a most zsidói karikatúraszerűen viselik magukon a nekik tulajdonított fiziognómiai vonásokat; míg a hajdan zsidóit arányos test- és arcfelépítés jellemzi, addig a most zsidói horgas orrú, karikalábú, aránytalan testű figurák, arcukon elégedett mosoly ül, és cinkosan néznek egymásra.

A „hajdan-most” példák sorát a Bolond Istók egy illusztrációjával zárom.²⁹ (5. kép) Ebben az esetben a hajdan zsidó alakjai is magukon hordoznak bizonyos sztereotipikus vonásokat

– így a horgas orr, test és fej egymáshoz képest való aránytalansága –, míg a jelen alakjai esetében a horgas orr mellé vastag, húsos száj párosul. A hasonló részletek ellenére nem teljesen nyilvánvaló a megfeleltetés a múltbéli és jelen zsidóság között. Míg a múltbéli térdre borulva, karját és tekintetét fölfelé irányítva várja a Messiást, addig a jelen zsidói egy kényelmes páholyban ülve –, és onnan másokat kiszorítva –, arcukon elégedett mosollyal és lefelé irányuló tekintettel várják a királyt. Az ábrázolásbeli különbségek következtében a múltbéli zsidóság kevésbé negatív színezetben kerül megjelenítésre.

A képek párbaállításának másik, gyakori típusán a magyar és a zsidó összehasonlítása történik. Az eljárás a zsidó másságát hivatott hangsúlyozni, a legtöbb esetben a magyar és a zsidó egymás vizuális ellentétpárjaként jelenik meg: a pozitív tulajdonságokkal felruházott magyar alakja kerül szembe a zsidó negatív vonásaival. „A saját csoporthoz az identitás megőrzése érdekében pozitív gondolatokat és tulajdonságokat társítunk, míg azzal a céllal, hogy ez a pozitív önkép fenntartható legyen, a kisebbségi csoportokról negatívabb képet alakítunk ki, mely sokszor ellentéte, komplementere a többség önmagáról kialakított véleményének.”³⁰

A *Bolond Istók* Keleti kérdések címmel három illusztrációt közöl 1879. júniusi számában, közülük az egyik az illusztrátor szellemesen von párhuzamot a régi és az új nemesség között.³¹ (6. kép) A régi nemességet a képen Hédevári Kont, a kemény vitéz képviseli, daliás, arányos testfelépítésével, hagyományos, magyaros viseletben, míg az új magyar nemest

Hédevári Kohn, a kemény gründer, aki az olyan karakterisztikus zsidó vonásokon túl, mint horgas orr, vastag száj, elálló fül és göndör haj, frakkban és cilinderben kerül ábrázolásra. Az alakok névválasztása is a vizuális kontraszt hangsúlyozására szolgál – Hédevári Kohn mind a nevében, mind a viseletében képviseli mindazt, ami nem magyar, s az asszimilációra való igyekezete és képtelensége révén válik a gúny tárgyává.

A magyar-zsidó szembeállításra alapuló képtípus további példái, amelyeken az egyik boldogulása, jóléte, a másik romlásához, tönkremeneteléhez vezet. Az *Üstökös* 1883. évi számából egy olyan példát mutatok, amely Geneologia-i alapon A magyar faj és A héber náción között von párhuzamot.³² (7. kép) A magyar és a zsidó képi ábrázolása között észlelhető némi hasonlóság, nem érzékelhető az a vizuális kontraszt, amely ezeknek az illusztrációknak általában sajátja. A hozzá kapcsolódó felirat azonban nyilvánvalóvá teszi, hogy a képi hasonlóság ellenére két, ellentétes folyamat szemtanúi vagyunk: a magyar faj romlása a héber náción – maga a náción szóhasználat is a

6. kép. *Bolond Istók* 1879. június 22. 2. évfolyam 25. szám, 7

10. kép. Bolond Istók 1883. augusztus 26.
6. évfolyam 34. szám, 9.
Továbbá Üstökös 1883. december 9.
26. évfolyam 49. szám, 5

a kereszt- és vezetéknevek kontrasztja, a két ember beszédstílusa és ostobaságuk szolgál. Amellett, hogy ez a három komponens teszi nyilvánvalóvá, hogy a két alak zsidó, az illusztráció üzenete egyértelmű: minden igyekezetük ellenére, nem válhatnak a magyar nemzet részévé, attól mindig is idegenek maradnak.

Hasonló módon kerül ábrázolásra a Bolond Istók névmagyarosítással kapcsolatos álláspontja.³⁶ (10. kép) A kereszt- és vezetéknev kontrasztja, a jiddlítés hasonlóságot mutat a korábbi ábrázolással, a kafftános, pajeszos viselet az emancipáció ellenes zsidóság képét közvetíti. A köztük zajló beszélgetésben a magyar történelem, a magyar történelmi arisztokrácia, a magyar nemzet

kisajátításának gondolata jelenik meg, s ebben az esetben is ez szolgál a helyzet komikumául: a zsidó nem válhat sem a magyar nemzet múltjának, sem jelenének, sem jövőjének részévé.

Más szempontból közelít az Üstökös, a témának egy egész oldalt szentelő illusztráció együttese.³⁷ (11. kép) A képen szereplő, sztereotipikus zsidó vonásokat mutató alakokhoz zsidóknak tulajdonított német vezetéknevek párosulnak. A képi ábrázolás és a felirat együttese azt sugallja, hogy a névmagyarosítás háttérben – nem az emancipációs szándék, hanem – a név jelentése és viselője közti ellentét áll: hiszen Groß kicsi, Klein nagy, Weiß sötétbőrű vagy koszos, Spitz teltidomú, Löw még egy kiségerőtől is fél, Ehrlich tolvaj, Dick kövér, Rosenblüh bűdös, Schön csúnya, Guthers elutasító, Tänzer testi hibája miatt táncolásra alkalmatlan. A kontraszt következtében a kép szereplői gúny tárgyává válnak, s velük kapcsolatban megfogalmazódik az a vád is, hogy névváltoztatásukban elsősorban nem a magyar nemzethez való tartozási vágy játszik szerepet, hanem sokkal inkább önös érdekük.

Jelen tanulmány a 19. század második felének magyar élclapjaiban, a zsidóság emancipációjával kapcsolatos reflexiók néhány példáját mutatta be. A tárgyalt illusztrációk révén megállapítható, hogy a zsidó vizuális megjelenítése bizonyos esetekben differenciált. Léteznek olyan példák, ahol a múltbéli zsidóságot arányos testfelépítéssel jelenítik meg, és mellőzik azokat a jellegzetességeket, amelyek a korbéli zsidóság ábrázolása esetében megszokottak. Másrészt azt is láthattuk, hogy a magyar élclapok zsidósággal kapcsolatos eszköztára számos ponton kapcsolódik a nemzetközi tendenciákhoz. A zsidóság emancipációjával kapcsolatban a rajzok nem mindig képviselik konzekvensen a lap által vállalt irányvonalat.

JEGYZETEK

1. *Buzinkay* 1983. *Buzinkay Géza: The Budapest Joke and Comic Weeklies as Mirrors of Cultural Assimilation* In: *Budapest and New York. Studies in Metropolitan Transformation: 1870–1930.* Ed. *Thomas Bender, Carl. E. Schorske.* New York 1994. 224–247.; *Vörös* 1998.; *Hanák* 1999. 65–87.; *Vörös* 2003.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2003_01_tavasz/02_judapesti_bulevaron/01.html (utoljára megtekintve 2013. 04. 25)
- Tamás Ágnes: Nemzetiségi sztereotípiák összehasonlító perspektívában* (Doktori dolgozat) Szeged, 2012. Jelen tanulmány szerzője a dolgot teljes formájában nem olvasta, a szerző által, a témában publikált kisebb tanulmányokhoz jutottam csak hozzá. Ezekre majd a későbbiekben hivatkozom.
2. A zsidóság mellett a magyar élclapok másik népszerű szereplője a német kisebbség, ábrázolásukat is hasonló gazdagság jellemzi. *Hanák* 1999, 66–67.
3. *Buzinkay* 1983; *Hanák* 1999, 65–87; *Tamás* 2010. (32) 79–92.
4. *Gilman* 1996.
5. *Vörös* 1998.
6. Ld. bővebben *Caricature* In: *The Dictionary of Art* Ed. *Jane Turner*, London – New York, 1996. 755–760.
7. *Buzinkay* 1998. 110.
8. A kérdést ld. még: *Linda Nochlin: Starting with the Self: Jewish Identity and Its Representation* In: *Nochlin-Garb*, 1996, 11.
9. *Vörös* 1998, 27. *Tamás Ágnes: Harcias szomszédok? Létiünk* 2012 (1) 73.
10. Ld. bővebben *Gilman: The Jewish Foot. A Foot-Note to the Jewish Body* In: *Gilman* 1991, 38–47.
11. *Vörös* 2003.
12. *Gilman* 1991, 39.
13. *Gilman* 1991, 39–47.; *Vörös* 1998.
14. Az orr-ral kapcsolatban hosszú évszázadokon keresztül élt az a képzet, miszerint az orr és a pénisz mérete között közvetlen kapcsolat áll fenn. Emiatt úgy tartották, hogy a zsidó pénisz rövidebb és alakja fizikai károsodást okozhat partnerének. *Sander Gilman: The Jewish Nose. Are Jews White? Or, the History of the Nose Job* In: *Gilman* 1991, 188–189.
15. *Vörös* 2003.
16. Számos olyan példa ismert, ahol a vizuális ábrázolásmód nagyon hasonló, s kizárólag a szöveg segítségével oldható fel az illusztráció pozitív vagy negatív üzenete. Erről ld. *Nochlin* 1996, 17–18. A tanulmány további részében a szöveget az illusztráció részeként kezelem.
17. *Hanák* 1999 72–73.
18. *Tamás* 2009. 343.
19. A beszédstílus sok esetben olyan témákkal (pénz, kereskedelem) és jellemvonásokkal (ravasz, fukar) párosul, amiket szintén a zsidóknak tulajdonítottak. (Ld. bővebben *Vörös* 1998, 100–101. *Hanák* 1999, 70–74.) A beszéddel kapcsolatban ld. még: *Sander Gilman: The Jewish Voice. Chicken Soup or the Penalties of Sounding Too Jewish.* In: *Gilman* 1991, 10–37.
20. *Vörös* 2003.
21. *Buzinkay* 1983, 21.; *Vörös* 2003.
22. *Buzinkay* 1983, 8–11, 23–25.; *Vörös* 1998, 42.
23. *Buzinkay* 1983, 34–41. *Vörös* 1998, 53–54. Itt érdemes megjegyeznünk, hogy *Buzinkay Géza* ezt az élclapot tartja az első, valóban városi terméknek. *Buzinkay* 1994, 229.
24. *Buzinkay* 1983, 76–82.; *Vörös* 1998, 69–70.
25. *Borsszem Jankó* 1868. november 22. (I. évf. 47. sz.) 622.
26. *Üstökös* 1867. július 27. (30. sz. XVIII. kötet), 236–37.
27. *Borsszem Jankó* 1869. január 3. (II. évf. 53. sz.), 6–7.
28. *Borsszem Jankó* 1869. augusztus 8. (II. évf. 84. sz.), 316–17.
29. *Bolond Istók* 1879. május 11. (II. évf. 19. sz.), 7.
30. *Tamás* 2009, 340.
31. *Bolond Istók* 1879. június 22. (II. évf. 25. sz.), 7.
32. *Üstökös* 1883. augusztus 26. (XXVI. évf. 34, 1305 sz.), 9.
33. *Bolond Istók* 1882. április 16. (V. évf. 16. sz.), 6.
34. A névváltoztatással kapcsolatban ld. *Farkas* 2010.

35. *Üstökös* 1882. december 17. (XXV. évf. 51., 1270. sz.), 9.
 36. *Bolond Istók* 1883. augusztus 26. (VI. évf. 34. sz.), 9.
 37. *Üstökös* 1883. december 9. (XXVI. évf. 49, 1320. sz.) 5.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS RÖVIDÍTÉSEK

- Buzinkay 1983* = *Buzinkay Géza*: Borsszem Jankó és társai. Magyar élclapok és karikatúra a XIX. század második felében. Budapest, 1983.
Buzinkay Géza: The Budapest Joke and Comic Weeklies as Mirrors of Cultural Assimilation In: Budapest and New York. Studies in Metropolitan Transformation: 1870–1930. Ed. *Thomas Bender, Carl. E. Schorske*. New York 1994. 224–247.
Buzinkay 1998 = *Buzinkay Géza*: Budapesti Karikatúrák. *Tanulmányok Budapest Múltjából XXVII*, szerk.: *Szvoboda Dománszky Gabriella*, Budapest, 1998. 110.
Caricature In: The Dictionary of Art Ed. *Jane Turner*; London – New York, 1996. 755–760.
Farkas 2004 = *Farkas Tamás*: Név és névváltoztatás – vicc és valóság. *Névtani Értesítő* 26, 2004. 49–56.
Gilman 1991 = *Gilman, Sander*: The Jewish Voice. Chicken Soup or the Penalties of Sounding Too Jewish. In: *Gilman 1991*, 10–37.
Gilman, 1991a = *Gilman, Sander*: The Jew’s Body. New York-London 1991. Ed. *Nochlin, Linda, Garb, Tamar*: The Jew in the Text. Modernity and the Construction of Identity. New York 1996.
Hanák 1999 = *Hanák Péter*: A másokról alkotott kép. Polgárosodás és etnikai előítéletek a magyar társadalomban (a 19. század második felében). In: *Uő: A kert és műhely*. Budapest 1999
Hanák Péter: A másokról alkotott kép. Polgárosodás és etnikai előítéletek a magyar társadalomban (a 19. század második felében). In: *Uő: A kert és műhely*. Budapest 1999. 65–87.
Nochlin 1996 = *Nochlin, Linda*: Starting with the Self: Jewish Identity and Its Representation In: *Nochlin-Garb*, 1996, 11.
Tamás 2009 = *Ágnes*: Az identitás élclapokban megjelenített elemei. Nemzetiségi sztereotípiák és önkép az 1860-as években In: *Nemzetiségi-nemzeti-európai identitás* szerk.: *Szirmai Éva – Újvári Edit*, Szeged, 2009. 343.
Tamás 2010 = *Tamás Ágnes*: Magyar élclapok nem magyar nemzetiségű szereplőinek nevei a 19. század második felében. In: *Névtani Értesítő*, 2010. (32) 79–92.
Tamás Ágnes: Harcias szomszédok? In: *Létünk* 2012 (1) 73.
Vörös 1998 = *Vörös Kati*: The Image of the Jew in nineteenth century: Hungarian Satirical Journals. (MA dolgozat) Budapest, 1998.
Vörös Kati: Judapesti Buleváron. A „zsidó” fogalmi konstrukciója és vizuális reprezentációja a magyar élclapokban a 19. század második felében. *Médiakutató*, 2003.

ESZTER LOSONCZI

REPRESENTATION OF THE “JEW” IN HUNGARIAN COMIC PAPERS IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

ABSTRACT

The theme is the depiction of the “Jew” in comic magazines in the latter half of the 19th century which period witnessed the legal emancipation (1867), and religious emancipation (1895) of the Jews on the one hand and the blood libel of Tiszaeszlár (1882–83) on the other. The caricatures in comic magazines are excellent imprints of social reflections upon the events. The paper aims to outline the image of the Jew as the outcome of these reflections and to compare it with anti-Judaist representations of earlier centuries.

eszter.losonczi@gmail.com